Бакы зиялыларынын йығынчағы

М. Ч. БАҒЫРОВ йолдашын мә'рузәси этрафында мүзакирәләр

Бакы зиялыларынын бу күнләрдә кечирилән йығынчағында Азәрбайҹан зиялыларынын нөвбәти вәзифәләри һаггында М. Ч. Бағыров йолдашын мә'рузәсинин мүзакирәсиндә алимләр, язычылар, әдәбийатшünаслар, али мәктәб мүәллимләри вә партия ишчиләри иштирак әтдиләр. Онлар өз нитгләриндә габағчыл совет алминин тәрәггисинә, совет зиялыларына, күтлә ичәрисиндә идеоложи ишләрин кетдикчә йүксәлдилмәсинә вә зәһмәткешләрин коммунизм руһунда тәрбиә әдилмәсинә партиянын, һөкумәтин вә шәхсән Сталин йолдашын һәмишә чидди диггәт етирдикләрини вә даим аталыг гайғысы көстәрдикләрини дәрин мәһәббәт вә миннәтдарлыг һиссиләр гейд әтдиләр.

Чыхыш әдәнләр көстәрдиләр ки, республикада идеоложи ишләри даһа да яхшылашдырмаг үчүн Бағыров йолдашын мә'рузәсинин бөйүк әһәмийәти вардыр. Бу мә'рузә зиялыларымызын диггәтини идеоложи ишин әсас мәсәләләринә чәлб әдир, онун айры-айры саһәләриндә олан нөгсанлары ашкара чыхарыр вә бу нөгсанлары арадан галдырмаг үчүн йоллар көстәрир.

Чыхыш әдәнләр гейд әтдиләр ки, Бағыров йолдаш өз мә'рузәсиндә тарих мәсәләләринин ярадычылыг йолу илә тәлгиг әдилмәсинә даир кәсәл нүмунә көстәрмиш, елкәмизин тарихиндә баш верән бу вә я дикәр һадисәнин характерини тә'йин әтмәйә вә бунда марксизм-ленинизм әлми нөгтеји-нәзәриндән гиймәт вермәйә нечә янашмаг лазым кәлдийини айдын нүмайиш әтдирмишдир. Бағыров йолдаш, болшевик партиялылығы принсипләрини әлми фәалийәтдә ардычыллыгла һәята кечирмәк вә марксизм-ленинизм мүддәаларыны ярадычылыг йолу илә тәдгиг этмәк һаггында Сталин йолдашын көстәришләрини зиялыларымызын өз күндәлик ишләриндә әмәли сүрәтдә нечә еринә етирмәли олдуғларыны көстәрмишдир.

Бағыров йолдаш өз мә'рузәсиндә тарихи сәнәдләрә әсасланарак мүридизмин вә Шамил һәрәкатынын мүртәче маһийәтини, Шамилин Түркийә солтанларынын вә Инкилтәрә империалистләринин ишғалчылыг планларына хидмәт этдийини көстәрмишдир. Мә'рузәдә, мүридизмин вә Шамил һәрәкатынын куя тәрәггипәрвәр, азадлыг маһийәти һаггында бә'зи совет тарихчиләринин әсәрләриндә вә Һ. Һүсейновун «XIX әсрдә Азәрбайҹанда ичтимаи вә фәлсәфи фикир тарихиндән» адлы зәрәрли китабында ирәли сүрүлән буржуа об'ективизми вә буржуа милләтчилийи нөгтеји-нәзәриндә ифша әдилмишдир.

Мүзакирәләрдә чыхыш әдәнләр, ҮИК(б)П МК-нын идеоложи мәсәләләрә даир тарихи тәрәфләриндән сонра республикамызда әлм, әдәбийат вә инчәсәнәт саһәсиндә бә'зи мүвәффәгийәтләр газанылдығыны гейд әдәрәк, бунунла бирликдә әлми-тәдгигат вә мәдәни-маариф идарәләринин ишиндә олан нөгсанлары кәскин тәнгид этдиләр, Азәрбайҹанда идеоложи ишләрин сәвийәсинин болшевикләр партиясы тәрәфиндән гаршыя гоюлан вәзифәләрдән кери галдығыны, кениш зәһмәткеш күтләләринин артан идея вә мәдәни тәләбләрилә мүвафиг кәлмәдийини көстәрдиләр.

Филоложи әлмләри доктору, профессор Чәфәр Хәндан һачыев өз чыхышында республиканын бә'зи әлми идарәләри вә али мәктәбләринин ишиндә чидди нөгсанлар олдуғуну көстәрән чохлу факт кәтирди.

Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясынын тарих вә әдәбийат институтлары Һ. Һүсейновун, Мәммәд Ариф Дадашзадәнин вә Мәһди Һүсейнин ümуми редакторлуғу илә «Мүхтәсәр Азәрбайҹан әдәбийаты тарихи» адлы китаб бурахмышдыр. Бу әсәрдә бир чох нәсәри, сияси вә тарихи сәнәдләр вардыр, хүсүсән суфилик, мүридизм вә һуруфилийә дүзкүн изаһ верилмәйәрәк бунлар тәрәггипәрвәр һадисә әдландырылыр, һалбуки бунлар һәгигәтдә мүртәче маһийәтдә олмушдур. «Мүхтәсәр Азәрбайҹан әдәбийаты тарихи»нин нөгсанлары алим вә язычыларын бир сыра йығынчагларында көстәрилмишдир. Лакин нә мүәллифләр, нә дә редакторлар бу тәнгиди гейдләрдән һеч бир нәтичә чыхармамышлар, онлар ичтимаийәтин тәнгидинә ә'тина этмәмишләр.

Һачыев йолдаш көстәрди ки, бә'зи али мәктәбләр мүдафиә әдилән диссертасияларын сайы далынча гачараг онларын йүксәк кейфийәтдә олмасы гайғысына галмырлар. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, сон илләр әрзиндә Азәрбайҹан Дөвләт Дарүлфүнунунда мүдафиә әдилән 6 доктор диссертасиясындан үчү—Эревански, Шаһмалиев вә Кервалын диссертасиялары, гаршыя гоюлан тәләбләрә үйғун олмадығларына көрә ССРИ Али Тәһсил Назирлийи янында Али аттестасия комисйону тәрәфиндән рәдд әдилмишдир.

Белә һаллар олур ки, али мәктәбләрдә һазырлығы аз олан адамлар, бә'зән исә садәчә надан адамлар дәрс дейирләр. Азәрбайҹан Дөвләт Дарүлфүнунунун рус дили кафедрасында чалышан баш мүәллим Алгаһиәриев башга бир мүәллифин әсәрини өзүнүн ориҹинал әсәри кими тәләмә вермиш, һәм дә бу әсәрин үзүнү көчүрәрәкән онларча мә'на вә имла сәһвләри бурахмышдыр.

Айры-айры али мәктәбләрдә тәһсил вә тәрбийә ишләринин зәифлийи нәтичәсиндә тәләбәләр дәрсләри зәиф мәнимсәйирләр. Бу ил Азәрбайҹан Педагожи Институтуну гуртаранларын хейли һиссәси дөвләт имтаһанларында марксизм-ленинизм әсәсләриндән пис гиймәт алмышдыр.

Сонра һачыев йолдаш ибтидаи, орта вә али мәктәбләр үчүн дәрс китаблары нәшр әдилмәси мәсәләсиндән данышараг гейд этди ки, ибтидаи вә орта мәктәбләр үчүн дәрс китаблары һазырлаян мүәллифләр ичәрисиндә илдә 4—5 дәрс китабы язан А. М. Абдуллаев, Г. Әләкбәрли вә башгалары кими халтурачылар аз дейилдир. Бунлар тәрәфиндән һазырланан дәрс китабларынын сәвийәчә ачыг-сачыг олмасы дәфәләрлә мүәллимләрин һаггы әлейһинә сөз ачмасына сәбәб олмушдур, лакин Азәрбайҹан ССР Маариф Назирлийи нәдәнсә бу кейфийәтсиз әсәрләри тәсдиг этмәкдә давам әдир. Али мәктәбләр үчүн дәрс китаблары нәшр әдилмәси даһа пис вәзийәтдәдир. Али мәктәбләр үчүн дәрс китаблары аз бурахылыр, бу китабларын кейфийәти исә бир гайда олараг ярытмаздыр.

Һачыев йолдаш әдәбийат саһәсиндәки нөгсанлардан да данышараг, хүсүсән, әдәби тәнгид саһәсиндә дүргунлуг олдуғуну гейд этди. Сон заманларда Азәрбайҹан тәнгидчиләри гәзет вә журнал сәһифәләриндә мөгаләләрлә чыхыш этмирләр. Тәнгидчиләр вә әдәбийатшünаслар ҮИК(б)П МК-нын идеоложи мәсәләләрә даир гәрарларындан лазыми нәтичәләр чыхармамышлар. Һ. Һүсейновун зәәрли китабы һаггында Мәммәд Ариф Дадашзадәнин, Мирзә Ибраһимовун вә Мәһди Һүсейнин принсипсиз вә сон дәрәчә сәһв фикирләри бунә парлаг мисалдыр. Һ. Һүсейновун китабынын мейдана чыхмасы бир чох чә'һәтдән әлми ишчиләр вә язычылар арасында тәнгид вә өзүнүтәнгидин олмамасы нәтичәсидир. Әлми ишчиләрин вә язычыларын чоху өзләрини ичтимаийәтдән кәнара чәкир, өз әлми вә я әдәби әсәрләрини ичтимаийәтин мүзакирәсинә надир һалларда верирләр.

Фәлсәфә әлмләри намизәди В. Сәмәдов йолдаш өз чыхышында гейд этди ки, республиканын бә'зи әлми вә мәдәнийәт очаглары халг гаршысындакы вәзифәләрини пис еринә етирир, коммунизм гурмаг ишиндә халга зәиф көмәк әдирләр.

Сәмәдов йолдаш деди:

— Мән бу чәһәтдән Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясы Фәлсәфә Институтунун фәалийәтиндән данышмаг истәйирәм. Профессор Маковелскинин рәһбәрлик этдийи фәлсәфә институту әслиндә Һ. Һүсейновун «әсәрләрини» нәшр вә енидән нәшр әдән бир мүәссисә олмушдур. Институт өзүнүн беш илдән артыг фәалийәти дөврүндә Һүсейновун сәтһи әсәрләриндән вә профессор Маковелскинин бир китабындан башга һеч бир шеј нәшр этмәмишдир. Институтун бурахдығы үч нөмрә «Әсәрләр» мәчмуәсини ялныз истеһза илә әлми әсәр адландырмаг олар.

Фәлсәфә институтунун фәалийәтсизлийини вә һеч бир иш көрмәдийини белә бир факт да айдын көстәрир ки, сон 2—3 ил әрзиндә бу институт ümумиийәтлә «Әсәрләр» мәчмуәсини дә бурахмамышдыр. Институтун мөвзу планында чәми 4—5 мөвзу вардыр, бунлар да аз әһәмийәтли мөвзулардыр. Институт өмәкдашларындан ярысынын 1950-чи ил үчүн ümуми йәтлә мүстәгил әлми-тәдгигат мөвзуу йохдур.

Фәлсәфә институту әлми шурасынын ичласлары тәсадүфи һалларда вә рәсмийәт хатири үчүн чағырылыр. Институт өлкәмизин идея һәятында бир сыра мühүм һадисәләрә, мәсәлән, биолокия мәсәләләри, дилчилик вә Павлов нәзәриййәси мәсәләләри этрафында кечирилән әлми мүзакирәләрә лазымынча сәс верә мишдир.

Һ. Һүсейновун зәәрли, буржуа милләтчилийи идеяларыны ирәли сүрән «XIX әсрдә Азәрбайҹанда ичтиман вә фәлсәфи фикир тарихиндән» китабы мәһз, тәнгид вә өзүнүтәнгидин олмадығы, тәрәфкирлик әһвал-руһиййәсинин һөкм сүрдүйү белә бир шәраитдә мейдана чыха биләрди.

Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясынын Тарих Институтунда да вәзийәт бундан яхшы дейилдир. Һәмин институт индийәдәк Азәрбайҹан тарихинә даир долғун әлми әсәрләр ярада билмәмишдир.

Бир чох тарихчиләримиз мүридизмин вә Шамил һәрәкатынын маһийәтинә дүзкүн гиймәт верә билмәмиш, онлары буржуа милләтчилийи нөгтеји-нәзәриндән ишығландырмышлар.

Мәсәлән, тарихчиләримиз сырасына сохулан Сумбатзадә адлы бириси шүбһәли мәгәдләр күдәрәк иддиа әдир ки, мүридизмин вәтәни куя Түркийә дейил... Азәрбайҹанын Күрдәмир кәндиндр. Шамили нечә олурса-олсун идеализә этмәйә чалышан Сумбатзадә тарихи һәгигәтин зиддинә олараг иддиа әдирди ки, Шамилин 30 иллик һөкмрәнлығы дөврүндә Дағыстан игтисади чәһәтдән куя хейли тәрәгги этмишди.

Дикәр тарихчиләрин әсәрләриндә дә чидди сияси вә нәзәри сәһвләр вардыр. Досент М. Эреванскинин «Рома республикасынын сон он илләриндә еридилән сиясәтдә вә әдәбийатда аграр мәсәләси» мөвзуундакы диссертасиясы антимарксист нөгтеји-нәзәрдән вә буржуа об'ективизми руһунда язылмышдыр. Эревански бу нөгсанлы әсәриндә һамыдан ситат кәтирир, марксизм класикләриндән исә һеч бир ситат кәтирмир. Һалбуки, мә'лум олдуғу үзрә К. Маркс мәһз бу мәсәләйә аид рәһбәр көстәришләр вермишдир. Марксизм методолоҝиясындан имтина әдән Эревански кобуд сияси вә нәзәри сәһвләрә йол вермишдир.

Эреванскинин кечән ил Азәрбайҹан Дөвләт Дарүлфүнуну тәрәфиндән бурахылан «Тәлим шөрг тарихи» дәрслийи дә бу сәвийәдәдир. Эревански, үзләрдән ираг, бу дәрслийиндә һәтта о ерә чатыр ки, тәдрис дүнја тарихини... ичмал вә төврата әсасән өйрәнмәйә чағырыр.

Биз әлми кадрларымызы, зиялыларымызы сияси сайғылыг руһунда тәрбиә этмәли, идеоложи ишдәки нөгсанлары вахтында ашкара чыхармалы, буржуа обективистләрини вә милләтчиләрини, космополитләри вә бизә ябанчы олан идеолокиянын башга нүмайәндәләрини ахырадәк ифша этмәлийик.

Республика Әлмләр Академиясынын һөгиги үзвү профессор М. Топчубашов, Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясынын Биолокия вә Кәнд Тәсәрруфат Шө'бәләри Институтларынын вә Азәрбайҹан Тибб Институтунун ишиндә олан нөгсанлардан данышараг деди:

— Совет һакимийәти илләриндә Азәрбайҹан халғынын нәзәрийә вә тәчрүбә саһәсиндә, әлм вә мәдәнийәтин бүтүн саһәләриндә бөйүк мүваффәгийәтләр газандығы шүбһәсиздир. Лакин әлдә әдилән нәтичәләр инди бизи кифайәтләндирә билмәз. Әлмин инкишафы үчүн партия вә һөкумәтин яратдығы чох әлверишли шәраитдән бизә лазымынча истифадә этмирик.

Әлми кадрлар һазырламаг ишиндә чидди нөгсанлар вардыр. Чох заман академиянын институтларында кадр һазырламаг ишә плансыз, өзбашына ахыпла кедир. Аспирантлар һазырланмасы үзәриндә нәзарәт ярытмаздыр.

Бир чохг илләрдән бәри кафедраларда ишләйән бә'зи мүтәхәссисләрин әлми кадрлар һазырламадыгларына әсла дөзмәк олмаз. Бу сөз Азәрбайҹан Тибб Институтунун кафедра мүдирләриндән профессор Соколов, Әбүлфәз Гарәев, Абдуллаев, Гурбанов, Кинзбург вә башгаларына аиддир.

Диссертасияларын мүдафиә әдилмәси әлми шураларын иш мәзмуну көкүндән дәйишдирилмәлидир. Биздә чох заман диссертасия мүдафиә әдиләркән әлми шураларын үзвләри тамамилә пассивлик көстәрирләр, ичласларда принсипиал әлми тәнгид кенишләндирилмир. Кениш мүтәхәссисләр бүтләси, хүсүсән истеһсалатда чалышан мүтәхәссисләр диссертасияларын мүзакирәсиндә иштирак этмәйә лазымынча чәлб олунмурлар. Бунун нәтичәсиндә диссертасияларын мүдафиәси рәсмийәт хатири үчүн кечирилир. Мәсәлән, нәбатат институтунда Хәлилов йолдаш диссертасия мүдафиә әдәркән ялныз ресензијалары охумагла вә она бир нечә хырда суал вермәклә кифайәтләнмишдиләр.

Сонра Топчубашов йолдаш, академик И. П. Павловун физиоложи нәзәриййәси мәсәләләрини мүзакирә этмәк үчүн бу яхынларда ССРИ Әлмләр Академиясы илә ССРИ Тибб Әлмләри Академиясы тәрәфиндән кечирилән биркә әлми сессиянын әкунларындан данышараг деди ки, Павловун нәзәриййәсини даһа да инкишаф этдирмәк мәсәләси чох бөйүк әһәмийәтә малиндир. Лакин Азәрбайҹан әлм очаглары Павловун әлми ирсини, али әсәб фәалийәти һаггында Павловун даһиянә материалист нәзәриййәсини тәчрүби вә нәзәри чәһәтдән тәдгиг этмәк саһәсиндә кери галырлар. Павловун нәзәриййәсинә әсасән яхын заманда Азәрбайҹан дилиндә физиолокия, патоложи физиолокия вә саирә һаггында дәрсликләр ярадылмалыдыр.

Профессор Топчубашовахырда деди:

— Совет Азәрбайҹанынын зиялылары гаршысында бөйүк вә шәрәфли вәзифәләр дурур. Партия вә һөкумәт бу вәзифәләри мүвәффәгийәтлә һәята кечирә билмәкдән өтрү бизим үчүн һәр чүр шәраит яратмышлар. Азәрбайҹан зиялылары болшевикләр партиясына, совет халғынын рәһбәри Сталин йолдаша сәдагәтли олдуғларыны дәфәләрлә ишдә сүбут этмишләр. Шүбһә йохдур ки, Азәрбайҹан зиялылары вар гүввә вә биликләрини сәфәрбәрлийә араг, гаршыларында дуран вәзифәләри енә дә шәрәфлә еринә етирәчәк вә бунунла да рәһбәр вә мүәллимимиз Йосиф Виссарионович Сталинин йүксәк ә'тимадыны доғруладачаглар.

МӘЛИ Азәрбайҹан филиалы партия тәшкилатынын катиби М. Зайтсева йолдаш, узун заман Һ. Һүсейновун башчылыг этдийи филиалын ишиндәки бөйүк нөгсанлардан данышды. Филиалын коллективи Азәрбайҹан партия тәшкилатынын тарихинә, хүсүсән Сталин йолдашын Бакыда һәят вә фәалийәти илә әлагәдар олан дөврә аид мәсәләләрин тәдгигини күчләндирмәк һаггында, «Азәрбайҹан болшевик тәшкилатынын тарихинә даир хүласәләр» ярадылмасы вә саирә һаггында Азәрбайҹан К(б)П XVII гурултайынын гаршыя гойдуғу вәзифәләри ярытмаз еринә етирир. Индийәдәк филиалда бу бөйүк вә мәс'ул вәзифәни еринә етирә биләчәк етким мүәллифләр коллективи ярадылмамышдыр. «Хүласәләри» тәртиб этмәк ишләринин рәсми рәһбәри Һ. Һүсейнов идиләмма о, хүласәләрин һазырланмасы үчүн һеч бир иш көрмүрдү. Директорун әлми һиссә үзрә муавини Токаржевски йолдаш да фәалийәтсизлик көстәрәрәк она тапшырылан ики фәслин һеч биринә һазырламамышдыр. Һ. Һүсейнов вә онун һимайә этдийи Токаржевски, Стригунов вә башгалары әслиндә ялныз өз әсәрләрини пәнф этмәклә мәшғул олуб бунун үчүн ганунсуз олараг чохлу гонорар алырдылар. Мәсәлән, Токаржевски вә онун әсәрләринин даими редактору олан Стригунов әйни бир әсәр үчүн үч дәфә гонорар алмышлар.

Филиалда тәнгид вә өзүнүтәнгиддән һеч бир әсәр-әламәт йох идиләмма, бурада ярадычылыг мүзакирәләри тәшкил әдилмирди, филиалын кечмиш рәһбәри Һ. Һүсейновун тәнгид әдилмәсинә әсла йол верилмирди. Филиалын әлми шурасы башлыча олараг юбилей күнләриндә топланыр, онун ичласлары исә дәдәбә вә тәнтәнә мahийәтиндә олурду. «Әсәрләр»ин редаксия һеј'әти ялныз рәсмән мөвчуд иди вә һеч бир заман топланмырды.

МӘЛИ Азәрбайҹан филиалынын партия тәшкилаты вә өни рәһбәрләри чидди ярадычылыг ишләри көрмәк, XVII гурултайын вә Азәрбайҹан К(б)П Мәркәзи Комитәси гәрарларынын данышығсыз еринә етирилмәсини тә'мин этмәк үчүн әлми ишчиләр коллективини бирләшдириб мөһкәмләтмәк мәсәдилә бөйүк ишләр көрмәлидирләр.

Профессор М. Ширәлиев өз нитгиндә деди:

— Дилчилик мәсәләләри һаггында «Правда»нын сәһифәләриндә кечирилән ачыг мүзакирә дил һаггындакы материалист әлмин инкишафында тарихи мәрһәләдир. И. В. Сталин йолдашын «Дилчиликдә марксизмә даир» вә «Дилчилийин бә'зи мәсәләләринә даир» мөгаләләри дилчилик әлминә чох гиймәтли төһфә олуб марксист дилчилик әлминин ярадылмасы үчүн конкрет програмдыр вә бир сыра мүрәккәб әлми мәсәләләри марксизм-ленинизм нөгтеји-нәзәриндән һәлл этмәйин классик нүмунәсидир.

Азәрбайҹанда дилчилик саһәсиндә көрүлән ишләрин рәһбәрләриндән бири олмаг ә'тибарилә мән бу вахтадәк республикамызда дилчилийин кетдийи йолун нөгсанлы бир йол олдуғуну инди баша дүшүрәм. Әсас формулун янлышлығы: дилин үстүрүмлә гарышдырылмасы, дилин синфилийи вә стадиял инкишафы һаггында янлыш иддиа ирәли сүрүлмәсинә сәбәб олмушду. Н. Я. Марр вә онун йолу илә кедәнләр, о чүмләдән мән дә, куя диалектик вә тарихи материализм әсаслары үзәриндә гурулмуш олан мәнз бу мүддәалары тәблиг әдирдик.

Дилчилик тәшкилатларымызда арха. йынчылыг вә хатирчәмлик көк салмышдыр, болшевизмин әлмдә партиялылыг принсипи унудулмушдур, әсл болшевик тәнгиди вә өзүнүтәнгид олмамышдыр. Ҹ. Я. Маррын «Бакы курсу» дейилән әсәринин Азәрбайҹан дилинә тәрҹүмә әдилмәси вә бир һиссәсинин бу ил дил институтунун «Әсәрләри»ндә дәрч әдилмәси Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясында мәним башчылыг этдийим дил институтунун чох бөйүк сәһвидир.

Профессор Ширәлиев, Бағыров йолдашын мә'рузәсиндә онун барәсиндә дейилән кәскин тәнгидин тамамилә дүзкүн олдуғуну ә'раф әдиб деди ки, республиканын дилчиләри гаршысында, дилчилик саһәсиндә бүтүн ишләри Сталин йолдашын классик әсәрләри әсасында енидән гурмаг кими мühүм бир вәзифә дурур. Биз дилимизин шанлы тарихини халғымыза көстәрмәлийик. Әрәб, фарс вә түрк ишғалчыларынын ассимилясия сиясәтинә вә зоракылыг тәдбирләринә бахмаяраг Азәрбайҹан дили һәмишә мübаризәдә галиб чыхмыш вә өз ориҹиналлығыны, өз сәрфи гурузушуну вә лүғәт әһтиятыны сахламышдыр. Ән гәдим заманларда дейил, ялныз XI әсрдә тәшәккүл этдийи дүшүнүлән мүасир Азәрбайҹан дилинин тарихинә индийәдәк давам әдән бахышы енидән нәзәрдән кечирмәк, Азәрбайҹан дилинин тарихини Азәрбайҹан әдәбиятынын тарихи илә гарышдырмамаг лазымдыр. Азәрбайҹан дилинин лүғәтинә һәср әдилән әсәрләрдә бундан сонра әсас ери лүғәт әһтиятынын өйрәнилмәси тутмалыдыр.

Азәрбайҹан дилинин әлми сәрфини, әдәбийат, мәтбуат, театр вә мәктәб ишчиләринә көмәк олараг дил гайдалары мәчмуәсини, хүсүсән орфографиянын ени гайдаларыны, дүрғу ишарәләрини, имла лүғәтини, Азәрбайҹан дилинин орфоәпиясы гайдаларыны вә саирәни һазырлайыб ән яхын мүддәтдә нәшр этмәк Азәрбайҹан дилчиләринин вәзифәсидир. Биз, Сталин йолдашын бу көстәришини тамамилә һәята кечирмәлийик ки, нәзәри ишләр нәинки әмәли ишләрдән кери галмамалы, һәтта ону өтүб кечмәли, әмәли ишчиләримизи коммунизмин гәләбәси угрунда мübаризәдә сидаһландырмалыдыр.

Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясынын президенти М. Әлиев йолдаш гейд этди ки, Бағыров йолдаш өз мә'рузәсиндә Әлмләр Академиясынын фәалийәтини тамамилә һаггы олараг кәскин тәнгид этмишдир. Әлми-тәдгигат идарәләринин ишиндә, о чүмләдән Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясынын ишиндә ән чидди нөгсанлардан бири будур ки, әлми ишчиләрин бир һиссәсинин марксизм-ленинизм һазырлығы зәифдир. Бә'зи әлми мәсәләләри һәлл әдәркән, хүсүсән һуманитар әлмләр саһәсиндә әлми әсәрләр язаркән бурахылан сәһв вә нөгсанлар мәнз бундан ирәли кәлир.

Бир чох әлми-тәдгигат идарәләриндә тәнгид вә өзүнүтәнгидин һөрмәти йохдур, архайынчылыг вә довғалыг шәраити яранмышдыр, бу да лабүд олараг бә'зи әлми ишчиләрин керидә галмасына сәбәб олмушдур. Ялныз тәнгид вә өзүнүтәнгидин олмамасы нәтичәсидир ки, 9 әлм доктору вә намизәди тәрәфиндән тәртиб әдилән «Азәрбайҹан кеолокиясы» китабынын сәһвләрә долу олан биринчи чилди чап әдилмишдир. Академия институтларынын мөвзу планларында һеч бир әмәли әһәмийәти олмаян бир чох әсәрләр вардыр. Иттисадийат бөлмәсиндә Азәрбайҹанда шәкәр чүгундурунун вә шәкәр сәнаесинин инкишаф этдирилмәси мөвзуу ишләнмишдир, һалбуки республиканын халг тәсәрруфат планында бир дәнә дә шәкәр сәнаеси мүәссисәси тикилмәси нәзәрдә тутулмамышдыр. Тарих институтунда «Абшеронда той әдәтләри» кими лүзумсуз бир мөвзуун тәдгигилә мәшғул олмушлар.

Мүмкүн олдуғча даһа чох мөвзу далынча гачараг академияның институтларындан бә'зән икиси вә һәтта үчү әйни бир мәсәлә үзәриндә тәдгигат апармагла мәшғул олмушдур.

Лакин гейд этмәк лазымдыр ки, Әлиев йолдаш тәнгид вә өзүнүтәнгидин әһәмийәтиндән узун-узады данышдығы һалда, шәхсийәтә бахмаяраг болшевик тәнгиди нүмунәси көстәрмәди. О, көрүнүр һеч кимлә достлуг мүнасибәтини позмаг истәмәйәрәк, Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясында ишләрин хейли кери галмасы үчүн мүгәссир оланларын адыны тәкмәди, узун замандан бәри академияда ишләдикләри һалда һеч бир әлми мәһсул вермәйән вә республиканын халг тәсәрруфатына, биринчи нөвбәдә нефт сәнаесинә әмәли ярдым көстәрмәйән әлми ишчиләрин фәалийәтини тәнгид этмәди. Әлиев йолдашын конкрет олмаян вә өзүнүтәнгид әсасында гурулмаян чыхышы динләйичиләри разы салмады.

М. Ф. Ахундов адына Азәрбайҹан Дөвләт Мүәллимләр Институтунун директору А. Локинов йолдаш гейри-рус мәктәбләриндә, һабелә али мәктәбләрдә рус дилинин вә гейри Азәрбайҹан мәктәбләриндә Азәрбайҹан дилинин тәдриси саһәсиндә ишләри гүввәтләндирмәк лүзумундан данышараг көстәрди ки, гейри-рус мәктәбләриндә рус дилинин тәдриси мәтбуатасынын мүәййән этмәк, рус вә Азәрбайҹан дилләринин мүгайисәли сәрфинә даир әсәр яратмаг, Бакыда тәчрүби фонетика кабинәси ачмаг лазымдыр.

Шаир Сәмәд Вурғун йығынчағда чыхыш әдәрәк әдәбийат вә инчәсәнәтин инкишафындакы нөгсанлардан данышыб деди:— Бу нөгсанларын сәбәби одур ки, бә'зи әлм вә мәдәнийәт хадимләри марксизм-ленинизм нәзәриййәси илә кифайәт гәдәр силаһланмамышлар; һалбуки бу нәзәриййә илә силаһланмадан дәйәри совет алими, язычысы, шаири, рәссамы вә бәстәкары олмаг мүмкүн дейилдир. Буржуа милләтчилийи мейилләри вә космополитизм республикамызда бә'зи алим вә әдәбийатчылар ичәрисиндә һәлә тамамилә арадан галдырылмамышдыр, ваһид ахын нәзәриййәси һәлә дә өз тә'сирини көстәрир. Һ. Һүсейновун нөгсанлы вә зәәрли китабы буна парлаг мисалдыр. Бу сөз әдәбийатшünасларымыздан Мәммәд Ариф, Мәммәд Чәфәр Чәфәров вә Мәһди Һүсейнин бә'зи әсәрләри һаггында да демәк олар.

Орчоникидзенефт трестинин 2-чи мә'дәниндә ҮИК(б)П МК партия тәшкилатчысы С. Григорян йолдаш әлми идарәләрин нефт сәнаеси мүәссисәләри илә әлагә сахламадыгларыны көстәрәрәк деди ки, алимләр мә'дәнләрә кеч-кеч кәлир, нефт сәнаесиндә енилик яратдыгларын иш үсулларыны өйрәнмәк, үмумиләшдирмәк вә яймагла мәшғул олмурлар. Орчоникидзенефт трестиндә бир чох стахановчулар вардыр ки, онларын тәчрүбәси бүтүн нефтчиләр арасында яйылса, мә'дәнләрдә вә газма идарәләриндә ишләрин хейли яхшылашмасына көмәк әдә биләр.

Нефтчиләр нефт ятагларының ишләдилмәси вә газылмасы үсулларыны яхшылашдырмагда, өз игтисади вә әлми биликләрини йүксәлтмәкдә, әмәк мәһсулдарлығынын хейли артмасына көмәк әдәчәк ени нефт аваданлығы яратмагда алимләрдән әмәли ярдым көзләйирләр.

Йығынчагда чыхыш әдән Азәрбайҹан Совет Язычылары Иттифагы сәдри М. Ибраһимов йолдаш, Һ. Һүсейновун китабына вердийи мүсбәт гиймәтин сәһв олдуғуну бойнуна алды. Лакин онун дедикләри кифайәт гәдәр инандырычы дейилдир. Ибраһимов йолдаш шәхсән өзүнүн бурахдығы сәһвләрин көкүну ашкара чыхара билмәди вә Азәрбайҹан Совет Язычылары Иттифагынын ишиндә олан бөйүк нөгсанлары өзүнүтәнгид нөгтеји-нәзәриндән тәһлил этмәди.

Азәрбайҹан ССР Әлмләр Академиясы Әдәбийат Институтунун директору Мәммәд Ариф Дадашзадәнин чыхышы йығынчагда иштирак әдәнләри хейли гәәбләндирди.

Мә'лум олдуғу кими бир чох илләрдән бәри әдәбийатшünаслыг саһәсиндә фәалийәт көстәрән М. А. Дадашзадә бөйүк нәзәри саһәләрә йол вермиш, өз әсәрләриндә дәфәләрлә буржуа милләтчилийи мейилләри көстәрмиш, марксизм-ленинизмә ябанчы олан зәәрли «ваһид ахын» нәзәриййәсини тәблиг этмиш, һәмчинин Һ. Һүсейновун китабыны тә'рифләйән бир мөгаләә илә чыхыш этмишдир. Лакин М. А. Дадашзадә йығынчагда бунларын һеч биринә данышмамағы үстүн тутду, бурахдығы чохлу нәзәри сәһвләрин мәншәини изаһ этмәк истәмәди, бунунла да совет алими ады илә бир ерә сыға билмәйән буржуа милләтчилийи мөвгеиндә галмагда давам этдийини нүмайиш этдирди.

Әсәрләриндә вә мәгаләләриндә дәфәләрлә буржуа милләтчилийи мейилләри көстәрмиш олан язычы Мәһди Һүсейнин чыхышы да йығынчағдакылары разы салмады. Мәһди Һүсейн өз сәһвләринин сәбәбләрини тәһлил әдә билмәди.

Профессор Ә. Дәмирчизадәнин чыхышы да йығынчағы ганә этмәди. О, дилчилик саһәсиндә бурахдығы сәһвләри тәнгиди сүрәтдә тәһлил этмәди вә Азәрбайҹанда дилчилийи яхшылашдырмаг үчүн конкрет тәклифләр ирәли сүрмәди.

Мүзакирәләрин ахырында Бағыров йолдаш республиканын зиялыларынды әлми-тәдгигат очагларында, мәдәнийәт тәшкилатларында вә али мәктәбләрдә тәнгид вә өзүнүтәнгидин даһа да кенишләндирмәйә, идеоложи ишин айры-айры саһәләриндә ашкара чыхарылмыш нөгсанлары вә сәһвләри арадан галдырмаг үчүн конкрет тәдбирләр мүәййән әдиб бунлары һәята кечирмәйә, Совет Азәрбайҹанында әлм вә мәдәнийәтин даһа да йүксәлдилмәсини тә'мин этмәйә чағырды.

Тәнгид вә өзүнүтәнгид инкишаф ганунумуздур

Азәрбайҹан болшевикләринин рәһбәри М. Ч. Бағыров йолдашын «Азәрбайҹан зиялыларынын нөвбәти вәзифәләри һаггында» этдийи мә'рузә биз совет язычылары үчүн дә чох гиймәтли вә мисилсиз бир сәнәддир.

Бағыров йолдаш совет өлкәмизин нәһәнк аддымларла коммунизмә доғру кетдийини көстәрәрәк, зиялыларын гаршысында олдуғча мühүм вә мүгәддәс вәзифәләр гоюр.

Бағыров йолдаш мә'рузәсинин бир ериндә дейир:

«Инди һәр шеј бизимлә сиздән, вичданла, намусла вә фәдакарлыгла ишләмәйимиздән, республикамызын игтисадийат вә мәдәнийәтини олдуғча йүксәлтмәк мөгәдинин күдән бүтүн бу бөйүк тәсәрруфатсияси вәзифәләри вахтында һәята кечирмәк угрунда мübаризәмиздән асылы олачағдыр».

Бу сөзләр биз совет язычыларыны Ленин—Сталин байрағы алтында даһа сых сафәрбәр олмага чағырыр.

Бағыров йолдаш әдәбийатымызын замана тәләбләриндән керидә галдығыны ирәли сүрүб тәм һаглы олараг дейир ки, язычылар һәятдан айрылмыш, республика әһәмәткешләринин мә'нәви төләбатындан узаг дүшмүш, фәһлә, колхозчу вә зиялыларын әмәк вә мәишәтини өйрәнмәмиш, өз идея-сияси вә мәдәни сәвийәләринә йүксәлтмәк үзәриндә пис ишләмиш, ихтисасларыны артырмамыш, марксизм-ленинизм классикләринин әсәрләрини яхшы өйрәнмәмишләр. Бу сәбәбдән дә онларын яратдыглары әсәрләр мәфкурә-бәдии йүксәклийә галха биләмәмишдир.

Бағыров йолдашын, хүсүсилә Һейдәр Һүсейновун «XIX әсрдә Азәрбайҹанда ичтиман вә фәлсәфи фикир тарихиндән» адлы марксизмә зид, зәәрли китабына вердийи гиймәт биз язычыларын сайғылығы итирдийимизин сүбут әдир. Һейдәр Һүсейновун инкилис вә Түркийә часусу олан Шамил һәрәкатыны, мүридизми тәблиг әдән зәәрли китабыны вахтында болшевик тәнгиди атәшинә тутмадығымыз сайғылығымызы итирдийимизин, либераллығымызын, принсипсизлийимизин нәтичәсидир. Әкәр биз марксизм-ленинизм нәзәриййәсилә яхшы силаһланмыш олсайдыг, Һ. Һүсейновун зәәрли китабыны тә'рифләйән Мәммәд Арифин, Мәһди Һүсейнин мәгаләләринин мәтбуатымызын сәһифәләриндә чыхмасына йол вермәздик.

Бу мәсәлә биз язычылары дәриндән дүшүндүрмәлидир. Арамызда болшевик өзүнүтәнгидинә кениш имкан вә шәраит яратмалыйыг. Бағыров йолдаш дейир: «Ишимиздәки нөгсанларын әсл болшевикчәсинә, совет руһунда тәнгид әдилмәси вә өзүнү